

In dialoog

[Titel] Hoe krijgt taalbeleid vorm op scholen?

[Ondertitel] Taalbeleid en taalbegeleiding in de praktijk

[Inleiding]

Alle scholen voeren impliciet of expliciet een taalbeleid om aan de veranderende taalbehoeften van alle leerlingen in een superdiverse en gemediatiseerde wereld tegemoet te komen. Elke school kan daarvoor op ondersteuning van de pedagogische begeleiding rekenen. Taalbegeleiders ondersteunen specifiek basis- en secundaire scholen met meer dan 35% SES-leerlingen om dat taalbeleid mee vorm te geven. In dit artikel verkennen we de taalbegeleiding inhoudelijk en procesmatig aan de hand van vier praktijkillustraties die op de vijf strategische doelen van het project taalbegeleiding gebaseerd zijn.

[Tekst]

Taalbeleid: inhoudelijk en procesmatig

We bekijken het taalbeleid Nederlands vanuit een inhoudelijk en procesmatig perspectief. De taalbegeleiders ondersteunen de expertise en competenties van scholen **inhoudelijk**¹ op het vlak van deze vijf strategische doelen:

- het taalvaardigheidsonderwijs Nederlands in het basisonderwijs;
- Nederlands als school- en instructietaal en taalgericht vakonderwijs;
- onderwijs in een meertalige context;
- taalbeleid in de overgang tussen de onderwijsniveaus, met speciale aandacht voor de overgang basis- en secundair onderwijs;
- het taalbeleid, in relatie tot de voorgaande doelstellingen.

Procesmatig kun je de ondersteuning in kaart brengen vanuit het perspectief vanwaaruit de vernieuwing of de verandering en begeleidingsinterventie tot stand komt of de wijze waarop. We kiezen conform Koen Van Gorp voor deze indeling.

- Taalbeleid is gebaseerd op **visie en concrete acties** die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het is moeilijk af te bakenen wat eerst komt.
- Taalbeleid is een samenspel van **een bottom-up- en een top-downbenadering**. Enerzijds zijn beleidsmatige initiatieven noodzakelijk, anderzijds is er een basis tot nood aan vernieuwing of verandering aanwezig.
- Taalbeleid is een symbiose van **losse, individuele, planmatige acties** en een **beleidsplan voor het hele team**.
- Taalbeleid stelt doelen op **middellange termijn**, maar is nooit af en heeft evaluatie en bijsturing nodig. Je moet het dan ook op **lange termijn** zien.

Aan de hand van vijf praktijkvoorbeelden schetsen we het werk van de taalbegeleiding op basis van een uitgesproken inhoudelijke en procesmatige component. Taalbeleid als een strategische en structurele poging om onderwijs aan te passen aan taalleerbehoeften van alle leerlingen laat zich echter niet helemaal in die indeling vatten en schuift eerder op inhoudelijke en procesmatige assen.

Praktijkvoorbeeld 1 Taalvaardigheid >< Bottom-up versus top-down

Situering

De leraren van een grote basisschool in stedelijk gebied uiten hun bezorgdheid bij het beleidsteam over het taalniveau van de leerlingen. Ze vragen zich af of dat niveau bij het niveau van de nieuwe taalmethode aansluit.

Veel leraren vinden de mondelinge taalvaardigheid van de leerlingen onvoldoende. Ze leggen een verband tussen het zwakke taalniveau en het stijgende aantal niet-Nederlandstalige leerlingen. De school voerde twee jaar geleden een nieuwe taalmethode in. Die methode voldoet aan alle criteria, maar de nieuwe benadering van taalonderwijs, de (te) grote waaier aan activiteiten en het veronderstelde niveau van de leerlingen roepen vragen over de haalbaarheid op. Na inventarisatie van welke lessen de leraren uit de methode geven en weglaten, wordt duidelijk dat de lessen met veel mondelinge interactie minder aan bod komen. De spreek- en schrijflessen verlopen moeizaam.

Bottom-up en top-down

Het beleidsteam doet een beroep op de taalbegeleiding om aan de noden van de leraren tegemoet te komen. Na het intakegesprek beslist het team om met een kerngroep van leraren aan de slag te gaan. De directeur stelt die groep evenwichtig samen.

Eerst wordt de taalmethode op relevante en gedifferentieerde leerinhouden gescreend. Het team en de taalbegeleider onderzoeken vervolgens hoe ze de mondelinge interactie in de methode kunnen waarborgen en in de lespraktijk meer kunnen stimuleren. Daarbij gaan ze les per les na welke activiteiten voor de doelgroep zinvol zijn. Elke les wordt beoordeeld op basis van een aantal criteria, zoals doelgerichtheid, actieve inbreng, differentiatiemogelijkheden, aansluiting bij het taalniveau, een betekenisvolle situatie als vertrekpunt ... Uiteindelijk stuurt elke leraar uit de kerngroep één les bij met het oog op de behoeften van de leerlingen en leraren.

De leraren geven die les onder observatie van de taalbegeleiders en komen nadien samen om de les te evalueren en waar nodig bij te sturen. Daarna bereiden ze een nieuwe (reeks) activiteit(en) voor die ze in de klas uitproberen. De begeleiders en betrokken leraren reflecteren samen op welke aspecten van de begeleiding voor de collega's een meerwaarde kunnen betekenen. De kerngroep beslist unaniem om op de studiedag over hun ervaringen te getuigen. De meerderheid van de aanwezige leraren op die studiedag is kandidaat om een soortgelijk traject met interne en externe coaching te doorlopen.

In een tweede begeleidingsjaar onderzoekt de taalbegeleider samen met de kerngroep hoe het schrijfonderwijs op eenzelfde manier aangepakt kan worden, met het oog op een soortgelijk traject nadien bij de collega's.

Taalbeleid en begeleiding

De school zorgt ervoor dat leraren van onderuit (bottom-up) over de struikelblokken die ze tegenkomen in dialoog kunnen gaan. De directeur voert een beleid dat opvolging bij de implementatie van de nieuwe taalmethode voorziet en hecht belang aan de versterking van de visie op taalvaardigheidsonderwijs (top-down). Hij staat in voor de structurele voorzieningen om het taalbeleid vorm te geven: overlegtijd, de samenstelling van een kernteam, interne en externe coaches, een trekkersrol voor de leraren ...

Leraren evalueren de samenwerking met de pedagogische begeleidingsdienst positief. De persoonlijke en respectvolle manier van coaching wordt erg gewaardeerd. Leraren nemen ook de bevindingen van hun collega's ter harte. Door de erkenning van hun noden, de ondersteunende maatregelen van de directie en de coaching door de taalbegeleider, wordt het taalbeleid in de school versterkt.

Praktijkvoorbeeld 2 Taalgericht vakonderwijs >> individuele, planmatige acties en acties voor het hele team

Situering

De directie van een aso-bso-tso-school in een stadscentrum in de buurt van de taalgrens vroeg de taalbegeleider om op een pedagogische studiedag het voltallige schoolteam te informeren over taalgericht vakonderwijs.

Individuele, planmatige acties en acties voor het hele team

De taalbegeleider maakte de sessie interactief, waarbij de pijlers 'context', 'taalsteun' en 'interactie' geïllustreerd werden. De bedoeling was om de leraren tot reflectie aan te zetten en te laten aanvoelen dat taal bij leren een belangrijke rol speelt: taal, denken en leren zijn immers onlosmakelijk met elkaar verbonden. Alle leraren kunnen dus werken aan de taalontwikkeling van hun leerlingen. Leerlingen maken niet altijd de transfer naar andere vakken van de strategieën die in de lessen Nederlands aan bod komen.

Op basis daarvan paste de taalbegeleider samen met enkele leraren een voorbeeld uit de les logistiek aan, waarin rond brandveiligheid gewerkt wordt. De oorspronkelijke opdracht bestond uit het bekijken van een filmpje en het beantwoorden van vragen in verband met dat filmpje. Wij pasten het voorbeeld volgens de OVUR-strategie aan.

1 Oriënteren op de opdracht

Via een klasgesprek brengt de leraar een woordspin aan het bord om de voorkennis te activeren en te zorgen voor context en taalsteun.

- Wat bedoelen ze met 'brandveiligheid'?
- Hoe werkt onze school aan brandveiligheid?
- Hoe zou je ervoor kunnen zorgen dat het risico op brand in een bedrijf zo klein mogelijk is?
- Je kijkt straks naar een filmpje over brandveiligheid. Op welke vragen wil je een antwoord krijgen?

2 De opdracht voorbereiden en uitvoeren

De leerlingen kijken individueel naar een filmpje over brandveiligheid. Aan de hand van het filmpje lossen ze enkele vragen op, bijvoorbeeld "Waarom vraag je het best een brandbeveiligingsspecialist om hulp?" en "Waarom bespaar je beter niet op de investering?".

Daarna bespreken ze de antwoorden met een medeleerling, wat de interactie bevordert en waardoor leerlingen de taal uit het filmpje actief verwerken. Bij de afsluitende klassikale bespreking krijgen we interactie tussen de leraar en de leerlingen en tussen de leerlingen onderling.

3 Reflecteren op de opdracht

De leerlingen gaan na op welke vragen ze geen antwoord kregen en/of welke ze niet konden oplossen. Ze gaan daarbij dieper in op de tekstsoort en de bedoeling ervan, een promofilmje! Dat betekent dat het filmpje niet louter informatief is, maar vooral wil 'overtuigen/aanzetten tot' ... Dat laten inzien, vraagt van de leerlingen dat ze een transfer maken van wat ze over tekstsoorten en tekstdoelen bij Nederlands geleerd hebben. Alle leraren van een team kunnen die vragen bij de leerlingen oproepen en hen wijzen op het belang van de juiste inschatting van de bedoeling. Zo niet, zouden ze wel eens op het verkeerde been gezet kunnen worden.

Zowel het werken via OVUR als het werken vanuit taalgericht vakonderwijs met de drie pijlers zorgt voor een les waarin de leerlingen naast leren over brandveiligheid ook oefenen aan hun taal(vaardigheid) en zich strategieën eigen maken. Die manier van werken wordt nadien met het hele team besproken.

Taalbeleid en begeleiding

Het voltallige team wil die manier van werken verder implementeren, omdat de meeste leraren het belang van interactie, context en taalsteun – ook in niet-taalkvakken – inzien. Op een volgend overleg gaan taalbegeleider en het taalbeleidsteam na hoe ze die implementatie verder kunnen ondersteunen.

Praktijkvoorbeeld 3 Thuistaal verrijken door meertalige verteltassen >< middellange en lange termijn

Situering

De basisschool is in een campus ingebed en situeert zich in een grootstedelijke context met een hoog percentage anderstaligen. De leraren van de kleuterafdeling zijn er erg gedreven en er heerst een positief klimaat ten aanzien van de meertalige leerlingenpopulatie.

Lange en middellange termijn

De directie en het team zetten zich maximaal in om de goede band met de ouders te onderhouden en, als dat nodig is, te versterken. Elk schooljaar focust de school op één project om de samenwerking met de ouders vorm te geven, zoals:

- de schoolbib twee dagen per week na schooltijd openhouden;
- toeleiders (hooggeschoolde werkloze allochtonen die anderstalige ouders ondersteunen bij het tolken, bij het duiden van activiteiten ...) inzetten in samenwerking met vzw Pin;
- brievenbeleid met picto's;

Vorig schooljaar koos de school ervoor om in nauwe samenwerking met ouders op geletterdheid in te zetten. Zo wilden ze samen de leescultuur thuis versterken. Het leidde tot het project 'Verteltas en thuistaal'. Daarin haalde de school drie belangrijke voorwaarden aan om het inzicht in de functies van de geschreven taal bij jonge kinderen te ontwikkelen:

- de beschikbaarheid van volwassenen die lezen en schrijven vormgeven;
- de aanwezigheid van goede kinderboeken;
- de toegankelijkheid van schrijf- en leesmaterialen verhogen.

De klasleraren nodigden de ouders uit om een voorleesactiviteit in de klas te komen volgen. Ouders zagen hoe de juf de omslag van het prentenboek met de kinderen besprak, hoe ze de kinderen het verhaal liet voorspellen, hoe ze sommige passages met bewegingen ondersteunde. Ze konden ook ervaren dat spreken over een boek even leuk is als het lezen ervan zelf. De school wil de ouders daarmee overtuigen om veel te vertellen en voor te lezen.

Na het voorbeeld kregen verschillende ouders het prentenboek in de eigen thuistaal mee naar huis om daar de leesactiviteit te herhalen. De school had daarvoor de meest voorkomende thuistalen in kaart gebracht. Eén ouder was zelfs bereid om nadien het boek in de klas voor een beperkte groep kleuters in haar thuistaal te komen vertellen.

Vervolgens bracht de school een aantal ouders op vrijwillige basis samen om materialen te ontwikkelen voor een meertalige verteltas met het prentenboek als centraal thema.

Begeleiding en taalbeleid

De betrokkenheid van de kleuters was een positief punt. Ook de drempelvrees van (sommige) ouders was voor een stuk opgevangen. Tijdens het reflectiemoment gaven de leraren aan dat heel wat initiatieven binnen een taalbeleid zelden een duurzaam effect genereren. Ze moeten dus telkens opnieuw het proces aanzwengelen en 'warm' houden. Enkele voorbeelden illustreren de nazorg:

- Een leraar Basiseducatie heeft twee schooljaren gebruikgemaakt van de infrastructuur van de school om Nederlands aan volwassenen te geven. De samenwerking met de leraar was een meerwaarde. De verteltassen zijn in de lessen Nederlands gebruikt.
- Veel leraren maken jaarlijks nieuwe verteltassen om het aanbod te vergroten. De ouders ontvangen geregeld nieuwe verteltassen.

- Eén schooljaar heeft de school ingezet op verteltassen en muzische opvoeding. Elke leraar kreeg de opdracht om een prentenboek voor een verteltas te kiezen met het oog op het uitwerken van een activiteit conform een van de deelleerplannen muzische vorming.

De taalbegeleider kon de waarde van de thuistaal positief inzetten. Hij gaf het begeleidingsproces samen met een kernteam vorm. Zo zijn ze stapsgewijs en zo concreet mogelijk te werk gegaan: welke thuistalen (omgevingsanalyse), welke prentenboeken (liefst meertalige boekjes), welke ouders (zoveel mogelijk persoonlijk aanspreken), aanpak van de leesactiviteit (fase voor-tijdens-na), welk moment (net voor de middagpauze, wanneer ouders kinderen komen halen), welke spelletjes ontwikkelen (inhoud van de verteltas) ...?

Zo buigt de kleuterschool het 'alleen-Nederlands-beleid' om naar een positieve omgang met meertaligheid. In de toekomst wil de kleuterschool onder andere meer inzetten op voorleesmomenten in de thuistaal. De lagere school heeft in het verleden al veel acties opgezet in het kader van een leesbeleid: interactief voorlezen, werkvormen om het vlot en vloeiend lezen te stimuleren (koorlezen, duo-lezen ...), voorlezen met kamishibai ... Het gebruik van meertalige verteltassen in de lagere school is een nieuwe uitdaging om het leesbeleid verder uit te bouwen.

Praktijkvoorbeeld 4 Overgang bao – so >< Bottom-up versus top-down

Situering

In dit voorbeeld gaat de taalbegeleider aan de slag in een kwalitatieve beroepssecundaire stadsschool. Voor de (verplichte) taalscreening gebruikte de school de voorbije jaren twee toetsen: de 'Taalvaardigheid Aanvang secundair onderwijs' (TAS) en Diataal, een toets met nadruk op woordenschat en begrijpend lezen. De leraren constateerden dat die screeningsinstrumenten geen goede resultaten opleverden bij hun leerlingen. Het team zocht daarvoor een oplossing.

Bottom-up en top-down

Daarom stelde de vakwerkgroep Nederlands voor – ook op vraag van de directie – om, in het kader van het taalproject, zelf toetsen te ontwikkelen die beter aansloten bij het leerlingenprofiel van de school. 'Wat willen de leraren weten om de optimale begeleiding van een leerling in 1B vorm te geven?' De leraren leggen de lat best hoog voor de leerlingen van de B-stroom. Zo wordt voor leesvaardigheid aandacht besteed aan het niveau van vraagstelling. De testen worden afgenomen eind september en in mei van elk schooljaar.

De schooleigen screening omvat de vier vaardigheden en bestaat in totaal uit zes delen. Alle eerstejaars worden individueel getest voor technisch lezen. Ze krijgen een woordenlijst – door de leraren zelf samengesteld – die ze correct binnen een afgesproken tijd hardop moeten lezen. Ook op het vlak van begrijpend lezen krijgen de leerlingen enkele opdrachten te verwerken. Die taalscreening gebeurt in de klas aan de hand van een aantal meerkeuzevragen, waarbij ook naar het inzicht van de leerlingen gepeild wordt.

Bij luistervaardigheid willen leraren vooral testen of de leerlingen instructies kunnen uitvoeren. Om alle leerlingen dezelfde kansen te geven, werden de instructies opgenomen. De leerlingen moeten de instructies uitvoeren in aanwezigheid van de leraar, die dan onmiddellijk een verslag invult. Verder krijgen de leerlingen een zakelijke tekst twee keer voorgelezen. Ondertussen mogen ze notities nemen. Dat kan hen helpen om daarna een tiental meerkeuzevragen over die tekst te beantwoorden.

Voor schrijfvaardigheid werkte de school de voorbije schooljaren met schrijfkaders. Eerder werd aan de leerlingen gevraagd een vervolg te schrijven op een verhaal waarin vijf opgegeven woorden moesten

voorkomen. Dat gaf echter niet de gewenste resultaten. Dit jaar koos het team voor een andere test. Nauwkeurigheid is een attitude die zeer belangrijk is voor jongeren in deze richtingen. Daarom krijgen de eerstejaars de opdracht een korte tekst foutloos te kopiëren. Bij het corrigeren wordt er rekening gehouden met de volledigheid, de correctheid, het gebruik van hoofdletters en leestekens en ten slotte de leesbaarheid van het handschrift.

Tot slot wordt de spreekvaardigheid getoetst aan de hand van een paar ondersteunende prenten waaruit de leerlingen inspiratie kunnen putten om iets over de voorbije vakantie te vertellen. Bij de eindtoets wordt er aan verschillende activiteiten van het voorbije schooljaar gerefereerd. In de beoordeling wordt er op onder andere spreekdurf, articulatie en oogcontact met de luisteraar gelet.

Jaarlijks reflecteren de betrokken leraren over de taaltesten. De manier van vraagstelling wordt soms aangepast en evaluatiecriteria worden besproken. Zo blijven de screeningsinstrumenten levendig en eigentijds.

De resultaten van de taaltesten worden op de klassenraad besproken. Tijdens het schooljaar besteden de leraren Nederlands bijzonder veel aandacht aan de vaardigheden. Via de werkgroep taalbeleid worden ook de andere leraren bij het werken aan taalvaardigheid betrokken.

Taalbeleid en begeleiding

Als taalbegeleider is het een voorrecht om samen met enthousiaste leraren na te denken over het bepalen van de beginsituatie. Ook de ondersteuning van de directie en de betrokkenheid van alle leraren was bijzonder motiverend.

De taalbegeleider werd bij het ontwikkelen van toetsinstrumenten betrokken. Van meet af aan werd duidelijk gemaakt dat zelf ontwikkelde toetsen geen genormeerde toetsen zijn. De directie vond dat geen probleem en was bereid om die keuze te verdedigen. Die ondersteuning was bijzonder motiverend.

Er werd nagedacht over wat de school wilde testen en vooral over hoe ze dat zou doen. Daarna werden de taken verdeeld en het resultaat werd opnieuw in groep besproken en aan de directie voorgelegd. De ervaring van die enthousiaste groep was natuurlijk een pluspunt, maar illustreert meteen dat leraren bereid zijn hun manier van werken bij te sturen in het belang van de leerlingen.

Aandacht voor taalbeleid verbetert de onderwijsresultaten

Taalbegeleiders ondersteunen de scholen inhoudelijk en procesmatig. Ze hanteren daarbij een dubbel uitgangspunt, namelijk de bestaande visie op taalbeleid en de prioriteiten van scholen. De voorbeelden van ondersteuning zijn daardoor divers. Taalbegeleiders houden scholen een spiegel voor om de concrete doelen en acties altijd te kaderen binnen een taalbeleid. Die aanpak borgt op lange termijn de aanpak die leerlingen nodig hebben om hun onderwijsresultaten te verbeteren.

Antonio Christiano, Riet De Vos, Marjon Goethals, Marleen Lippens, Fien Loman, Bart Masquillier, Marleen Pandelaere, Iris Philips, Frederik Vanackere, An Van Rompaey

[Quotes]

[Eindnoten]

Van Gorp, K. en Vanderheyden, L., 'Taalbeleid in de lerarenopleiding: van praktijk naar theorie en terug', in: Achttiende conferentie Het Schoolvak Nederlands, 2005, p. 175-186.

ⁱ Voor meer informatie verwijzen we graag naar het artikel in *Forum* van november 2015.